

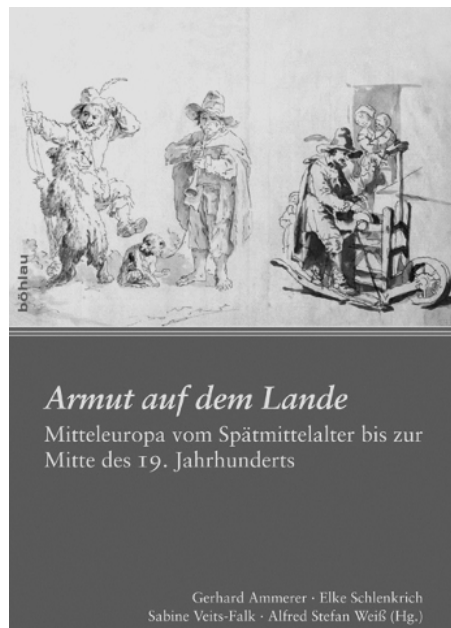
OCENE

RECENSIONI

REVIEWS

Gerhard Ammerer, Elke Schlenkrich, Sabine Veits-Falk, Alfred Stefan Weiß (eds.):
 ARMUT AUF DEM LANDE: Mitteleuropa vom Spätmittelalter bis zur Mitte des 19.
 Jahrhunderts. Wien - Köln - Weimar, Böhlau Verlag, 2010, 227 str.

Že naslov daje slutiti, da gre za metodološko novost, dodatek od srednjega veka do srede 19. stoletja, sam obseg knjige pa sporoča, da se je s tako tematiko težko ukvarjati. In to tudi za tako prekaljene in suverene poznavalce področja, kot sta denimo Otto Ulbricht ali Helmut Bräuer. Čeprav je izšla pri ugledni založbi z izrazitim posluhom za izdajanje naslovov, ki se dotikajo revščine, bi jo tudi avtorica omenjenega prispevka skoraj potisnila pod preprogo, zlasti ob poplavi različnih bolj ali manj uspešnih reinterpretacij. Sprehod po kazalu da bralcu hitro vedeti, da gre za sam vrh nemško govoreče historiografije o tem področju in da naslovi niso "pričakovani". Malce natančnejše branje uvoda pa razkrije, da gre za prispevke, ki so bili najprej predstavljeni na simpoziju, posvečenem Helmutu Bräuerju, ki je leta 1996 s knjigo o beračih na Dunaju dal dokončno spodbudo avstrijski historiografiji, da se je po "baby boomu" preučevanja družbenih skupin in enako velikem slovesu njihovih vodilnih socialnih zgodovinarjev dokončno posvetila tudi tako izmuzljivim skupinam prebivalstva kot so bili berači. Zaradi težavnosti analize in interpretacije virov, pa tudi njihovega obsega, se je to zgodilo zelo pozno, a vendarle ob zavedanju, da se skupine, ki je predstavljala od 10, v ekstremnih situacijah pa tudi več kot 50 procentov celotne populacije, ne more več prezeti. Dela, ki so izšla v zadnjem času in jih je moč najti tudi v pričujoči knjigi, dokazujejo moč in prodornost omenjenih raziskav; še več, med referencami, ki jih mora omeniti vsak dober poznavalec, so tudi taka dela, kot je visokošolski učbenik skupine predavateljev cikličnih predavanj o revščini na več avstrijskih univerzah. Zato ne preseneča okoliščina, da se je v zborniku poleg člankov, ki so bili usmerjeni v metodološko refleksijo, torej preglednih člankov, znašel tudi precej epistemološki članek, ki se ukvarja z vlogo in prostori revščine v moderni družbi. Na dejstvo, da so bili prispevki v prvi vrsti namenjeni predstavitvi na simpoziju, priča tudi dejstvo, da so v njih omenjeni tudi raziskovalni projekti in aktivnosti, ki jih trenutno

izvajajo avtorji. Nepričakovano, a vsekakor za vsakega bralca koristno. In nenazadnje omenjeni avtor kot primer špitala vzame ravno špital svetega duha v Radgoni, čeprav je to samo eden od špitalov, ki jih v svojem delu obravnava.

Oziroma še več, da je v moderni težnji po množici merljivih rezultatov – tudi z namenom poklona neki avtoriteti – kar devet avtorjev z najbolj uglednih univerz in inštitutov v nemškogovorečem okolju (ki bi sicer lahko hitro strnili članek o bolj oprijemljivih in v virih hitreje zaznavnih fenomenih, kot je recimo življenje v špitalih), v sklopu raziskovalnih poudarkov vseh treh avtorjev prispevkov ter v nekakšnem romantičnem stremjenju po boljši znanosti in nujnosti krpanja sivih con, zagrizlo v zelo kislo jabolko. Vsi avtorji člankov dokazujejo, da so bile zadnje raziskovalne spodbude, ki jim jih je dal prav omenjeni avtor, zagotovo zelo plodovite in da kljub "poplavi" raziskav o revežih v zadnjih dvajsetih letih še vedno nismo izčrpali izpovedne moči omenjenih virov tudi za poznavanje družbe in družbenih razmerij na splošno. In prav na tem področju je izzivov za te, izredno pronicljive in delavne zgodovinarje, še veliko, za vsakega na svoj način. G. Ammerer je beračenje na deželi pokazal v luči dojemanja ceste kot možnosti za preživetje in se pri ljudeh, ki niso imeli strehe nad glavo in sredstev za preživetje, spraševal tudi o takem čustvu, kakršno je bilo domotožje. Kar bi del zgodovinske srenje označil kot utopijo, je zelo dobremu poznavalcu virov pomenilo izziv; na koncu je dokazal, da je bila usoda ženske, ki potuje skozi zgodbo, povezana tudi z njenim domotožjem. In še enkrat se dokaže v tovrstnih študijah že neštetokrat potrjena teza, da med reveži, ali bolje berači, katerih življenje se v marsičem razlikuje od stalno naseljenega prebivalstva, vendarle ne kali marginalna ali nasprotna družba, ampak ljudje, ki imajo podoben vsaj del vrednot in načina življenja. Zato v zgodnjeneveški historiografiji zadnjih desetih let ne boste več našli oznak, kot so marginalne skupine ali družbeni odpadniki, čeprav je treba priznati, da je v tej zelo obsežni skupini najti tudi ljudi, ki so bili družbi nevarni in ki so posedovali vrednote, ki so bile popolnoma tuje tako družbenim elitam kot večinskemu prebivalstvu. Mimo umeščanja revnih v družbeno hierarhijo zgodnjeneveške družbe, ki je še vedno problem in področje znanstvene refleksije. In tudi tako pronicljiv raziskovalec, kot je H. Brauer, ni mogel mimo zaključka, da je "so vielfältig und difizil die Problematik der Armenmentalität ist und so schwerig sich ihre Bearbeitung erweist ..." in vendarle poudaril, da mentalitete (nemara bi bilo za boljši poudarek vsebin vendarle bolje, da bi govoril v množini o mentalitetah revnih), ne moremo omejiti zgolj na materialne komponente, ter zaključil, da je potrebno o mentaliteti revnih pri postavljanju pričakovanih rezultatov in na njih temelječih raziskovalnih načrtov govoriti zelo pazljivo.

Ob strani razmišljanja o mentalitetah revnih se v omenjenem zborniku še enkrat pokaže ambivalentna pojavnost žensk, ki jo poleg osredotočenosti na podeželje lahko označimo kot drugi zelo pomemben poudarek omenjene knjige. Znova se pokaže, kako pomembna analitična kategorija je spol – gender. Ampak tega spola ne smemo

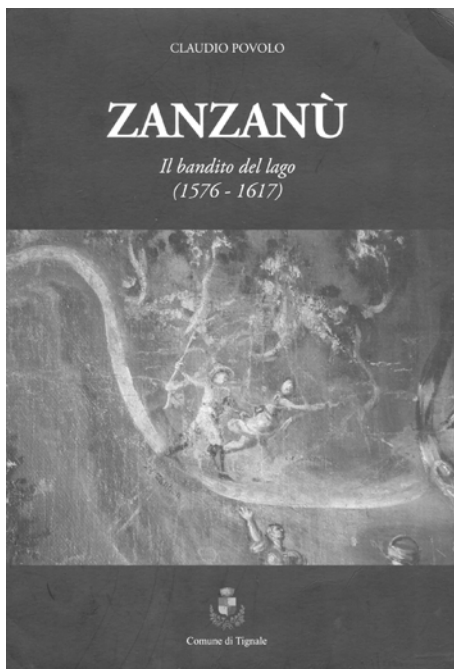
enačiti z žensko; gre ravno tako za moškega in njegov mentalitetni svet ter polja preživetja in njegov odnos do drugega prebivalstva in oblasti. Ta odnos je bil popolnoma drugačen kot odnos družbe do žensk in tudi odnos oblasti do njih. In čeprav se v uvodu tega metodološkega izhodišča ne izpostavlja, je iz prispevkov jasno, kako pomembno je. Ženske se, kot ugotavlja Sabine Veits-Falk, v kvantitativnih virih – seznamih revnih in seznamih odgnanih revežev pogosto "skrijejo" za moške, če gre za beraške oziroma revne družine, po drugi strani pa konkretni primeri pogosto dokazujejo ravno obratno – če je revna ženska ostala sama, brez varnosti družine in moškega, jo je v virih relativno lahko "izslediti", kot je pogosto njeno naslavljanje v izobraževalnih delih, ki so izšla v Salzburgu in ki jih izrecno predstavi prav omenjena avtorica. V 19. stoletje posega članek Elke Schlenkrich, ki prikazuje razvoj na Saškem, deželi, ki je bila zaznamovana s sistemom "Gutherrschaftov". V svojem članku opozori na splošne značilnosti razvoja prava v tem okolju, razvoja socialne oskrbe, najpomembnejših kriz in tako omogoča poznavalcu, da omenjene značilnosti poveže s sistemom oskrbe v drugih pravnih okoljih in na podlagi sondiranja oskrbovancev v špitalu oziroma hiši za reveže dokaže, da je bila najprej namenjena vdovam. Med pomembnejšimi poudarki oskrbe revnih na podeželju je tudi meščansko-romantični in utilitaristični pristop, ki ga je zaznati v velemestih – prenos revščine na podeželje, kar na podlagi kvalitativnih in kvantitativnih virov za drugo polovico 19. stoletja dokaže Martin Scheutz.

Četudi je treba med splošne značilnosti večine prispevkov dodati še pregledni značaj določene tematike, lahko vendarle trdimo, da je prav v vseh najti neko metodološko refleksijo, pa naj gre za mentalitetni svet beraških žensk, za oskrbo podeželskega prebivalstva v špitalih ali za najbolj raziskano področje javne oskrbe revnih, angleško gospostvo Essex.

Dragica Čeč

Claudio Povolo: ZANZANÙ: Il bandito del lago (1576–1617).
Tignale, Grafica 5, 2011, 221 str.

Lahko bi dejali, da je sveže izdana publikacija z zgovornim naslovom *Zanzanù: il bandito del lago (1576–1617)* v prvi vrsti pripoved o famoznem banditu po imenu Giovanni Beatrice, ljudem sicer bolj poznanem kot Zanzanù, ki se mu, čeprav gre za lik, ki poseblja izobčenca in razbojnika in je močno prežet s (pogosto dvoumnimi) konotacijami, želi avtor Claudio Povolo približati s povsem znanstvenokritičnega vidika. Povolo se je tej privlačni tematiki posvetil že pred nekaj leti; nedavno je namreč pod njegovim urednikovanjem izšel tudi zbornik prispevkov s simpozija z

naslovom *Liturgie di violenza lungo il lago* (2010), ki se v veliki meri prepleta in dopolnjuje s pričujočo publikacijo.

Zanzanùjeva življenjska zgodba, ki je sicer izjemno dinamična in intenzivna, o njej pa se v publikaciji tudi podrobneje podučimo, se začne v Gargnanu leta 1576. Oznaka bandit se ga je oprijela v letu 1602, ko je bil prvič vpleten v uboj (sicer odraz že obstoječih konfliktnosti). Vse od tedaj je zaradi serije hudodelstev živel življenje v ubežništvu, skupaj s skupino banditov, med katerimi je bil tudi njegov stric. Sprva je sicer užival podporo okoliških prebivalcev, ki so vedeli in razumeli, zakaj je izbral pot maščevanja, nato pa se je situacija zasukala in ustrahovani ljudje so leta 1617 postavili barikade ter se spopadli z banditi in jih smrtno ranili.

Nadvse napeto in že skorajda "filmsko" dogajanje, ki ima za podlago seveda zgodovinsko izpričano stvarnost, je postavljeno v slikovite kraje okrog Gardskega jezera. Brez dvoma gre za tisto pisanje zgodovine, pri katerem je potrebne veliko historične imaginacije in sposobnosti empatije za zapolnitev manjkajočih vrzeli; seveda pa zgodba kljub temu strogo ostaja znotraj znanstvenih okvirov, saj je podprta z vsem dostopnim zgodovinskim gradivom, kolikor pisnih (in drugih) sledi je o njej sploh ostalo. Lahko bi jo označili za nekakšno "polifonično naracijo", kakor je zapisano v predgovoru, predvsem zato, ker so posamezne faze oziroma epizode v Zanzanùjem življenju predstavljene skozi različne pripovedi virov. Zato niti ni naključje, da je Zanzanùjeva zgodba, kar je sicer izjemno zanimiv metodološko-epistemološki prijem, večinoma pisana v prvi osebi. Poleg tega je njegova podoba rekonstruirana skozi poglede oziroma prezentacije različnih oseb, ki so na tak ali drugačen način igrale pomembno vlogo v njegovi zgodbi, taki pristopi pa sooblikujejo pravo pravcato mikro-zgodovinsko pripoved. S tem se namenoma skuša ustvariti naracijo, ki bi bila alternativa že obstoječim zakoreninjenim in potvorjenim predstavam.

Naraciji, ki posredno pripovedujeta o vsem tem, sta vsaj dve paralelni pripovedi o dogodkih; ena je "okamenela" v času v podobi ex-vota, ki ga je na željo prebivalcev Riviere (ti so se ob koncu hudodelstev želeli zahvaliti montecastelski Madoni) naslikal Giovanni Andrea Bertanza kar kmalu po Zanzanùjevi smrti, druga pa je tista iz pro-

cesnih fasciklov, ki odslikava zgolj formalni pogled oblasti in diskurz o vseobsegajočem državnem redu in nadzoru. Nova naracija, ki se ustvarja tudi s pomočjo te publikacije, pa seveda ni mogla biti ločena od krajev, v katerih so se odvijale opisane epizode, krajev na severozahodni obali jezera (z vasicami Tignale, Gargnano ..., ki so sestavljale pravi "teater", v katerem je potekala ta "predstava"), in jih je bilo mogoče z zgodovinskim raziskovanjem tudi oživiti. Skratka, to je raziskava, ki se po avtorjevih besedah nikakor ni mogla omejiti zgolj na liste papirja v čitalnici arhiva.

O tem pričajo tudi številne objavljene fotografije, slikovno in dokumentarno gradivo, povezano s tem mitskim likom, čigar podoba se je trdno zasadila tudi v kolektivnem spominu (in to obujanje spomina na Zanzanùja je še danes mogoče razbrati denimo tudi v aplikaciji atraktivne banditske zgodbe v turistične namene, ...). Slike v delu nimajo zgolj ilustrativnega namena, temveč po avtorjevih besedah služijo kot posebna narativna sekvenca, ki želi aktivno in intenzivno posegati v zgodbo s svojim pripovedovanjem. Med ikonografskim materialom najvidnejšo vlogo seveda igra že omenjena votivna podoba, ki jo je še danes mogoče občudovati v cerkvi, posvečeni montecastelski Madoni. Slika je nedvomno igrala pomembno vlogo tudi pri ohranjanju podobe tega znamenitega prestopnika skozi stoletja, dinamično dogajanje, ki je prikazano na njej, pa je obenem zgoščena ikonografska pripoved, ki je v publikaciji tudi ustrezno reproducirana – tako v celoti kot tudi s prikazom posameznih zgovornih detajlov.

Po Zanzanùjevi smrti se je tako izoblikoval trdoživ mit; podoba, ki je ostala do danes, je skoraj izključno podoba zloglasnega razbojnika, krivca številnih hudodelstev, vendar je avtorju jasno, da gre za deformirano podobo, ki je deloma rezultat obdelave razpoložljive pravne dokumentacije, ki izrisuje zgolj enostranski pogled na njegovo življenje in predvsem na dejanja, ki so ga zaznamovala, deloma pa seveda tudi plod ustne tradicije in stereotipov, ki so se posebej utrdili tekom 19. stoletja, zlasti z ubeseditvami Zanzanùjeve legende.

Avtor seveda meni, da je zato nujno potrebno konfrontirati različne perspektive; zato je bilo za nastajanje te publikacije angažiranih veliko oseb; šlo je za večji projekt, pri katerem so sodelovali številni zgodovinarji in tudi študentje, celo preko plodovite diskusije, ki se je razvila na temu namenjeni spletni strani, ter simpozija, posvečenega prav tej intrigantni tematiki. S pričujočim delom se sicer med drugim skuša razdelati mitologizirano predstavo o tem liku kot o hudodelcu brez morale, predvsem preko razumevanja motivacij, ki so ga gnale v zloglasna dejanja. Čeprav je bil to znani prestopnik, izobčenec, bandit, avtor izpostavlja, da je bila serija z njim povezanih hudodelstev med drugim posledica maščevanja očetove smrti, močno prisoten pa naj bi bil prav element časti. Poudarek pri orisovanju ozadja je tudi na institucionalnih tenzijah tistega časa, kontekstu, ki je nedvomno botroval vsemu dogajanju, katerega ni mogoče zreducirati zgolj na serijo zločinov in njihovo zatiranje. Obenem ni mogoče niti mimo praks, ki jih avtor imenuje "liturgije nasilja", konfliktov med močmi, ki so

upravljale lokalni politični sistem, ter sploh širših družbenih in političnih dinamik, znotraj tega pa konfliktov med nasprotno usmerjenimi si sorodstvenimi entitetami, nekaterih pomembnih odločitev beneškega sodstva ter celo nezanemarljive vloge cerkvenih beneficijev ipd. Delo tako združuje privlačno tematiko, sodobne historiografske prijeme in kritično prevetritev obdelanega gradiva, zato ne predstavlja zgolj dokumentarističnega, še manj pa senzacionalističnega pisanja o neki lokalni stvarnosti, temveč na novo in v nekoliko drugačni luči piše že velikokrat pripovedovano zgodovinsko pripoved, kar pa še zdaleč ni enostavna naloga.

Urška Železnik

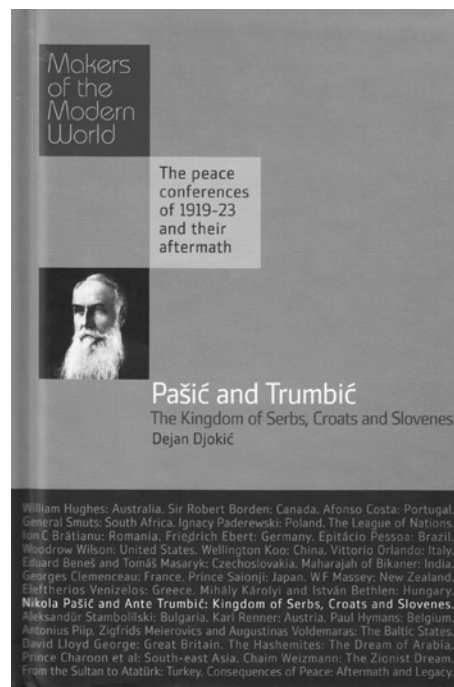
Dejan Djokić: PAŠIĆ AND TRUMBIĆ. The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.
London, Haus Publishing, 2010, 227 str.

Med sodobnimi strokovnjaki za zgodovino Jugoslavije ne moremo mimo imena Dejana Djokića. Knjiga o prvi Jugoslaviji *Elusive Compromise*, ki jo je višji predavatelj in direktor Centra za študij Balkana na Univerzi v Londonu izdal leta 2007, je doživela vrsto pozitivnih ocen. Tako tudi ni naključje, da ga je urednik zbirke *Makers of the Modern World* Alan Sharp povabil k sodelovanju. Zbirka prinaša podrobne študije o delovanju ključnih vodij delegacij na pariški mirovni konferenci v letih 1919/20, ki ostaja priljubljena tema znanstvenih raziskav, čeprav smo od nje oddaljeni že več kot devet desetletij. Po zaslugi bestsellerjev Margaret Macmillan in Davida A. Andelmana se zdi celo, da je tema bolj aktualna kot kdajkoli prej. Djokić se je lotil opisa delovanja Nikole Pašića in Anteja Trumbića, glavnih delegatov Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevine SHS). Standardni monografiji Iva J. Ledererja in Andreja Mitrovića, ki sta izšli že v šestdesetih letih 20. stoletja, sta tako z Djokićevo knjigo dobili dostojno naslednico.

Monografija je razdeljena na tri tematske sklope. V prvem avtor s peresom velikega poznavalca oriše profil in poreklo obeh akterjev zgodbe, torej Pašića in "njegove" Srbije ter Trumbića in "njegovih" Dalmacije oz. Hrvaške. Pregledno opiše glavne okoliščine, ki so pogojevale razvoj jugoslovanske ideje, od prvih romantičnih začetkov do državnopravne uresničitve v obliki Kraljevine SHS. Pašić, ki je kot prvak Narodne radikalne stranke dominiral na srbski politični sceni vse od padca dinastije Obrenović leta 1903, je po mnenju Đorđa Stankovića že pred prvo svetovno vojno ugotovil, da je namesto "gnile Turčije" postala glavni nasprotnik Srbije "kulturna

Avstro-Ogrska, z notranjimi državljan-skimi pravicami, z najboljšo administracijo in z najboljšim ustrojem vojske". Menil je, da se je mogoče upreti avstro-ogrskemu pritisku samo z oblikovanjem močne srbsko-hrvaške države "na temeljih evropske civilizacije", ki bi se ji lahko pridružili tudi drugi narodi na Balkanu.

Okno priložnosti se je odprlo med prvo svetovno vojno. V emigraciji se je že v začetku vojne oblikoval Jugoslovanski odbor, v katerega so se povezali protiavstrijsko usmerjeni slovenski, hrvaški in srbski politiki. Vodil ga je prav Trumbić, ki je računal na zmago antantnih sil, kar bi omogočilo ustanovitev južnoslovanske države na ruševinah habsburške monarhije. Znotraj Jugoslovanskega odbora so imeli največji vpliv dalmatinski politiki. Slovenci, med katerimi je imel glavno vlogo pravnik Bogumil Vošnjak, so bili v manjšini, hkrati pa so imeli nekateri vplivni hrvaški člani odbora do njih podcenjevalen odnos. Po drugi strani pa so se tudi srbski člani odbora bali, da bi z vstopom Slovencev v skupno hrvaško-srbsko državo Srbi izgubili prevlado. Jugoslovanski odbor, ki je bil najbolj aktiven v Franciji in Veliki Britaniji, je od vsega začetka užival znatno logistično in finančno podporo diplomatskega aparata Kraljevine Srbije. Spričo srbskih zmag v začetnih spopadih z avstro-ogrsko armado je bil Trumbić sprva nad Pašičevo politiko navdušen. Takrat je celo menil, da je zato položaj avstro-ogrskih južnih Slovanov boljši od Čehov in Slovakov, saj si morajo slednji začeti graditi državo pri temeljih in si šele poiskati vladarja, medtem ko imajo južni Slovani že svojo herojsko dinastijo Karadževićev. Kasneje je Trumbić postal previdnejši, njegova razhajanja s Pašičem pa so postala ob koncu vojne že zelo moteča tudi za antantne velesile. O razhajanjih med junakoma Djokićeve knjige se je v slovenskem zgodovinskem spominu ohranilo tudi zanimivo pričevanje Antona Korošca, ki ga najdemo v njegovem znamenitem predavanju o nastanku Jugoslavije. Svoje vtise ob prihodu na pogajanja z obema državnikoma v Ženevo v začetku novembra 1918 je opisal takole: "Čitali smo sicer o Pašiču, vendar nismo bili tako globoko poučeni, da bi poznali te metode na Balkanu, ki so bile tam udomačene. Če nas je Trumbić poučil in nam je vso stvar razložil, mu nismo mogli verjeti. Prvi dan

smo se s Trumbićem tako silno skregali, da je vrgel na tla vse, kar je imel pred seboj, ker nismo hoteli verjeti, da je vse res, kako se ravna v tej politiki."

Drugi tematski sklop Djokićeve knjige govori o delovanju jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci. Starosto srbske politike Pašića je doletela čast, da vodi delegacijo nove države v Parizu, Trumbić pa je postal njen prvi zunanji minister. Djokić nas popelje v Versailles in druga pariška predmestja ter slikovito opisuje takajšnja diplomatska dogajanja (vsaj kar zadeva poražence, jih niti ne moremo imenovati pogajanja). Pripoved odlikujeta posrečen izbor citatov glavnih akterjev in natančno poznavanje zanimivih detajlov. Tudi Djokićeva analiza stališč velesil do jugoslovanskih zahtev na konferenci je zelo poučna in odpira marsikatero vprašanje na novo.

Tretji tematski sklop vsebuje Djokićeve ugotovitve o dediščini ustvarjalcev jugoslovanske države. Za večino voditeljev "habsburškega dela" ustanovne generacije je bila Avstro-Ogrska, iz katere so izšli, tuja država. Kot je leta 1922 zapisal duhovnik, politik in pisatelj Fran Saleški Finžgar, naj bi bili Slovenci dobili svojo šele z nastankom Kraljevine SHS: "Danes imamo svojo državo, prišla je kri h krvi, veja k drevesu, kamor spada. Ne pozabimo, da smo bili za svetovno diplomacijo mi šele tedaj rojeni, ko se je zapisalo prvič: SHS. Regeste zunanjega ministrstva na Dunaju svedočijo, da se ime Slovenec ni niti enkrat imenovalo v diplomatičnem svetu. Nas za ta svet ni bilo." Paradoksalno so se po Smodlakovem pričevanju nad trodelnim imenom nove države navduševali tudi nekateri nekoč najbolj antisrbsko usmerjeni hrvaški politiki. Bolj kot romantično zveneča "Jugoslavija" jih je zanimalo dejstvo, da je "hrvaško ime tedaj vstopilo v diplomatsko terminologijo".

Če pustimo ob strani nesporazum, ki ga navaja Djokić, ko so pisci *Versajske pogodbe* v zadnji verziji ob zapisu imena nove države "Slovenijo" (*Slovénie*) pomotoma zamenjali za Slavonijo (*Slavonie*), se lahko strinjamo z njegovo ugotovitvijo, da je bil eden glavnih ciljev jugoslovanske delegacije – mednarodno priznanje – izpolnjen. Zaradi nasprotovanja Italije, ki je spretno iskala razne načine, kako že ob njenem rojstvu čimbolj ohromiti delovanje nove države, so se namreč prav glede statusa delegacije, ki je v Parizu sprva delovala v imenu "Kraljevine Srbije", med velesilami močno kresala mnenja. Dokler ni vse skupaj presekalo kdo drug kot Thomas Woodrow Wilson. Manj uspešen je bil ameriški predsednik pri podpiranju jugoslovanskih zahtev glede meja bodoče države, kar so na svoji koži najbolj izkusili prav Slovenci. Kljub temu so slednji verjeli v njegovo avtoriteto skoraj brezmejno, eden najbolj kritičnih poznavalcev takratnega dogajanja Dušan Kermavner pa je njihovo vero strnil v naslednji ugotovitvi: "Prav gotovo ni nikjer drugje Wilsonovo geslo o samoodločbi narodov tako oslepilo sicer preudarne ljudi, kakor je to doseglo pri Slovencih leta 1918!"

Škoda je, da v Djokićevi knjigi ni podrobneje osvetljena tudi vloga najvišje rangiranega delegata "tretjega plemena". V mislih imamo Ivana Žolgerja, vrhunskega slovenskega pravnika in nekdanjega avstrijskega ministra. Kot so opazili že hrvaški delegat Josip Smodlaka in drugi akterji konference, so Slovenci v Parizu znotraj dele-

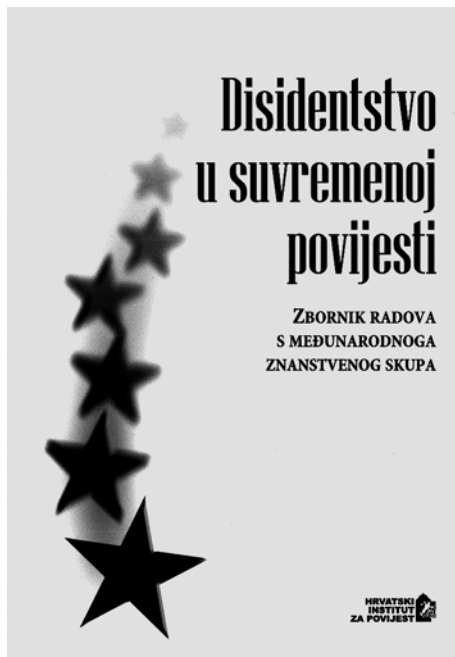
gacije Kraljevine SHS uživali visoko stopnjo avtonomije in se odlikovali z dobro organizacijo dela. Kljub neizprosnim določilom *Londonskega pakta*, ki je leta 1915 dodelil Italiji v zameno za vstop v vojno na strani Antante pravico do priključitve zahodnega dela slovenskega narodnega ozemlja, Slovenci v Pariz niso prišli povsem demotivirani. Načelo samoodločbe, ki ga je v krogu velesil hlabro in entuziastično poskušal uveljaviti ameriški predsednik Wilson, je tudi nanje delovalo ohrabrujoče. Slovenski eksperti so se z veliko vnemo vrgli na delo ter neumorno sestavljali razne spomenice in risali zemljevide severnih in zahodnih meja nove države. Delovno atmosfero v slovenskem delu jugoslovanske delegacije je najbolj slikovito opisal že omenjeni Smodlaka, ki je ugotavljal, da so Slovenci imeli svojega zgodovinarja, geografa, kartografa, statistika, risarja, pisarniške uradnike in tipkarice, iz Ljubljane pa so pripeljali celo pisarniškega slugo: "V pisarnah, ki so bile vzor reda in snage, se je delalo po ves dan, dostikrat v pozne nočne ure. Nihče ni stal križem rok. Tipkanje strojev ni prenehalo od jutra do mraka. Na čelu tega popolnega aparata je stal pooblaščen delegat dr. Žolger, bivši minister cesarja Karla, prvi in zadnji južni Slovan, ki je v Avstriji postal minister. Ob dejstvu, da je bil vrsto let šef oddelka na Dunaju, si je uredil pisarno po dunajskem vzoru, tako da je zares izgledala kot oddelek avstrijskega ministrstva. [...] Dejansko so zadeve v krilu naše pariške delegacije izgledale tako, kot da je Slovenija samostojna država pod protektoratom Jugoslavije." A na koncu so klasične metode italijanske diplomacije prevladale nad entuziazmom zagovornikov "novega reda". Djokić v zvezi s tem piše o zahvali Pašiću, ki jo je v zaključni fazi konference izrazil drugi slovenski pooblaščen delegat Otokar Rybář. Slednji je poudaril, da se ne sme pozabiti, da je "slovensko pleme prispevalo največjo žrtev" v diplomatskem boju nove države za meje.

Djokićeva knjiga je nedvomno velikega pomena tudi za slovensko historiografijo. Ob dejstvu, da se tudi pri nas v zadnjem času krepi zanimanje za delovanje slovenskih delegatov in ekspertov na mirovni konferenci, jo lahko označimo kot dobrodošlo vzpodbudo za nadaljnje raziskave. Znano je, da je britanska diplomacija prav za potrebe soočanja stališč v Parizu izdelala odlične priročnike za pomoč pri reševanju ključnih mednarodnih problemov (ki smo jih nedavno dobili tudi v slovenskem prevodu). Podobno lahko ugotovimo, da je Djokićeva nova knjiga odličen priročnik za vse, ki jih zanima jugoslovanska zgodovinska izkušnja na pariški mirovni konferenci. In to velja tudi za najzahtevnejše poznavalce omenjene tematike.

Andrej Rahten

Nada Kisić Kolanović, Zdenko Radelić, Katarina Spehnjak (ur.): DISIDENTSTVO U SUVREMENOJ POVIJESTI. Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2010, 439 str.

Vsakdo, ki se ukvarja s političnimi in družbenimi problematikami zgodovine socialistične Jugoslavije, se bržkone lahko razveseli pobude za ukvarjanje s temo jugoslovanskega "disidentstva", ki je v množici monografij o disidentstvu, opoziciji in uporih vladajočim socialističnim režimom, ki so izšle najprej v obliki monografij za posamezne države, v zadnjem desetletju pa tudi v obliki primerjalnih študij, ostala odrinjena v občasne publicistične ali memoarske zapise, še večkrat pa v diskurze političnih obračunov. Istoimenski mednarodni znanstveni sestanek (Zagreb, 19. november 2009), katerega rezultat je pričujoči zbornik, je bil organiziran na pobudo Daniela Ivina, ki se je že pred leti prvenstveno dotikal teh tematik na hrvaško-srbskih zborovanjih, poimenovanih *Dijalog povjesničara-istoričara*. Tokrat so si organizatorji, ki so k sodelovanju uspeli pritegniti večinoma hrvaške, deloma pa tudi srbske, bosansko-hercegovske, bolgarskega in slovenskega zgodovinarja oz. zgodovinarke, zamislili, kot so zapisali v predgovoru, "izključno analitični pristop k delu", z nekaterimi težiščnimi vprašanji: metodološki problemi, zgodovinsko-politični okvir, sistem na Hrvaškem in v Jugoslaviji, odnos tujine do disidentov, odnos politike in kulture do posameznikov in gibanj ter študije primerov.

Metodološki in terminološki manjko, ki ga povzroča skromno upoštevanje jugoslovanske problematike v mednarodnih preglednih študijah in skorajšnja odsotnost tovrstnih študij na prostoru nekdanje Jugoslavije, je narekoval Katarini Spehnjak, da je v uvodnem članku z naslovom *Disidentstvo kao istraživačka tema – pojam i pristupi* navedla nekatere izmed najbolj prisotnih dilem pri študiju upora proti socialističnim sistemom in se spopadla z možnostmi aplikacije tujih tipologij disidentstva. Razpravo, v katero vpeljuje (za jugoslovanski primer preširoko) delovno definicijo disidentstva Detlefa Pollacka in Jana Wielgocha kot vsake aktivnosti za avtonomno sfero zunaj nadzora partijske države, dopolnjuje Krsto Cvijić s pojasnjevanjem zadržkov Zahoda do jugoslovanskih "disiden-

tov", ki so izhajali iz specifičnega mednarodnega položaja Titove Jugoslavije. V tem oziru tudi Srđan Cvetković v široko zastavljeni razpravi *(Ne)Tolerisani disidenti / specifičnost jugoslovenskog socijalizma 1953–1985* opisuje nejasen položaj, v katerem so se znašli jugoslovanski kritiki v kolesju režima, ki je s težavo vzdrževal dvojno ravnotežje: na medblokovski ravni (ohranjanje imidža liberalne verzije komunizma za Zahod in pravovernosti za Vzhod) ter znotraj države (vzdrževanje mednarodnega ravnotežja in partijskega monopola). Naštevajoč omenjene predpogoje "disidentske" dejavnosti in faktorje njene relativizacije izpeljuje za primer Srbije označbe, kot so "pravi disidenti", "poldisidenti" in "najblažja verzija disidenta", ki pa so kljub argumentaciji atributov vseh treh skupin vendarle terminološko nekoliko preveč poenostavljene.

Slovenija je bila iz arene pretežno desno usmerjene hrvaške in pretežno levo usmerjene srbske kritike po Cvetkovičevem mnenju umaknjena vse do 80. let, ko sta se pod skupnim imenovalcem človekovih pravic zbližali "levica" in "desnica", kar je predstavljalo največjo nevarnost za režim. Pregled "disidentske" aktivnosti v Sloveniji sicer prinaša prispevek Aleša Gabriča, kjer izpostavlja ključne primere (represirane) družbene kritike od začetka 50. let do Titove smrti.

Poleg prispevkov Daniela Ivina, Vere Katz, Marijane Stamove in Alberta Binga, ki so prav tako bolj pregledne narave, se prispevki ostalih avtorjev osredinjajo na podlagi arhivskih in objavljenih virov na posamezne družbene kritike, gibanja, institucije, družbenokritične časopise in vpliv politične emigracije. Sledimo lahko prikazom tako kritikov znotraj partijskih vrst, ki so podobno kot Stane Kavčič bili odstranjeni iz partijskih gremijev (Avdo Humo, Vicko Krstulović), preko intelektualcev, kot je bil srbski pisatelj Branko Čopić, ki ga zaradi pazljive držbe Zoran Janjetović imenuje *lojalni disident*, do represiranih kritikov in zahodnega odziva nanje (primer Mihajlo Mihajlov) ter sistema kaznovanja političnih obsojencev v zaporu Stara Gradiška po padcu maspoka.

Prikazan je tudi osnovni položaj rimskokatoliške cerkve in pravoslavne cerkve, ki ju Radmila Radić na podlagi težnje za ustvarjanje vsaj delno neodvisnega družbenega prostora prišteva med "disidente oz. pollegalno opozicijo", in konflikt na lokalni ravni med novimi komunističnimi oblastmi in RKC v dalmatinskih Vodicach v prvih poveljnih letih (Stipe Klajić).

Posebna pozornost je posvečena tudi levi filozofski in sociološki kritiki ter odnosu oblasti do nje. Igor Graovac tako pojasnjuje idejna ozadja zahtev jugoslovanskih študentov iz revolucionarnega leta 1968, Marko Zubak pa obračunava s fenomenom "Praxis", tj. zagrebško-beograjsko filozofsko šolo, ki je s svojo istoimensko revijo in korčulsko poletno šolo dosegla velik mednarodni odmev, pritegnila mnoga zvoneča imena takratne filozofije in se nasploh izkazovala kot tedaj najbolj odprta tribuna za marksistično polemiko. Zubak zavzema kritično stališče do levičarskega revizionizma in našteva kontradikcije Praxisovih izhodišč, ki so po avtorjevem mnenju zaradi

zaverovanosti v titoizem in poudarjene anacionalne države ostali zaprti v abstraktne kroge "salonskega" komunizma ter uspeli doseči le točko, ki je pomenila šele izhodišče za bolj radikalno kritiko. Na drugi strani pa Dino Mujadžević prikazuje poudarjeno odklonilen odnos, ki ga je do revije Praxis zavzel vodilni hrvaški komunist Vladimir Bakarić.

Pričujoči zbornik odpira novo, raziskovalno izjemno zanimivo polje družbene kritike v socialistični Jugoslaviji. Poleg znanih torišč kritike, ki so bili do sedaj tudi v tujini že večkrat predmet obravnav ("djilasovščina", kritika nacionalnega položaja, fenomen Praxis), prinaša tudi nove poglede tako na teoretski ravni kot v zvezi z obravnavo posameznikov, ki so se – za razliko od vzhodnoevropskih držav, kjer je bila meja med dovoljenim in prepovedanim mnogo bolj jasna in posledice kritike bolj predvidljive – gibali po labilni premici kardeljevske "konstruktivne" kritike, "prijateljskih nasvetov", avtocenzure, vpetosti v javno življenje (in njegove beneficije), možnosti stikov s tujino, represivnih ukrepov in nenazadnje stremjenja k neškodljivosti za sistem, v katerem so videli mnoge prednosti pred realsocialističnimi režimi v vzhodni Evropi. Ob vsem naštetem se raziskovalcem vsekakor odpira še kopica novih tematskih uvidov, pri čemer pa ostaja poseben izziv tudi izoblikovanju adekvatne terminologije o družbeni kritiki v času socialistične Jugoslavije.

Jure Ramšak